

Der Kaufman von Venedig DIETER DORN / BAYERISCHEN STAATSSCHAUSPIEL MÜNCHEN FOTO ODA STERNBERG

bedrijf – eigenlijk een soort ‘wormvormig ahangsel’ van het stuk – nog tot de nodige relationele verwickelingen leidt. Uiteindelijk krijgt iedereen iedereen, behalve Shylock en Antonio – die hadden al niemand meer, en blijven ook alleen achter.

Sinds het stuk weer salonfähig werd in het naoorlogse Duitsland (ongeveer vanaf het begin van de jaren zestig van de vorige eeuw), zijn er allerlei varianten van wat de Nederlandse journalist Martin van Amerongen in zijn Shylock-essay *Wiedergutmachungs-Shylocks* noemt, langs de Duitse voetlichten geschuifeld: van mild, bitter en boosaardig, tot *saftig klischeesemistisch* en neurotisch. Uitzondering op die regel was de koud-calculerende beursbengel van Gert Voss en Peter Zadek (Burgtheater Wenen, 1988). Aan die legendarische, fraai door de Duits/Oostenrijkse televisie vastgelegde interpretatie, kan nu de visie van de 82-jarige Rolf Boysen in de regie van Dieter Dorn worden toegevoegd: Shylock als venijnig acteur, als grijnslachende *Spieler*, een joodse Jago, die met de hem omringende christenhonden een satanisch spel speelt, die graag hoog inzet, die zich constant bewust is van het risico dat de anderen hem de loef zullen afsteken, alleen al omdat ze zich mentaal superieur wanen, en omdat ze in ieder geval *meer* zijn. Geweldig is het om te zien hoe Boy-

sens Shylock met van spelplezier twinkelende ogen voortdurend weer zijn geniale grap van het wegsnijden van een pond vlees herhaalt. Op de beroemde rancunemonoloog (‘Heeft een jood geen ogen’) lijkt Shylock thuis veel geoeftend te hebben, als de amateurtoneelspeler die in het café met steeds dezelfde teksten veel succes heeft. Maar op het moment dat hij de proceszaal betreedt, loopt Boysen met een gebogen rug, in het besef dat hij de lat nu té hoog heeft gelegd. Shylock incasseert zijn verlies als een beroepsgokker, woest om zich heen meppend maar in stijl, galant maar gebroken. Zijn wraakgevoelens waren groter geworden dan hijzelf. Boysen laat zich tijdens de rechtszaak letterlijk tegen de wand van het toneelhuis kapot argumenteren.

Thomas Holzmann geeft in zijn verklanking van Antonio

een impliciet antwoord op de vraag waarom deze succesvolle koopman zijn vermogen op het spel zet voor de losbollige charmeur Bassiano. Hij houdt van die jongen. Nee, niet als platte homokitsch, de karikatuur van de oudere homoseksueel die een jonge knaap in zijn bed lonkt. De door Michael von Au prachtig gespeelde Bassiano heeft een teder respect voor Antonio, de energieke Bassiano is ook Antonio’s enige redding uit de permanente staat van ernstige depressie waarin de koopman verkeert. De platonische liefdesverhouding tussen deze twee, inclusief hun broze fysieke contact, dat het ene moment voluit mag bestaan, het volgende ogenblik weer nerveus lachend wordt afgeweerd, het verleent de voorstelling een mooie onderhuidse spanning. Ook en juist in de rechtszaal, als Antonio immers weet van de trouwplannen tussen Bassiano en Portia. De manisch-depressieve koopman Antonio is zijn ijkpunt in het leven, de levenslustige Bassiano, nu voorgoed kwijt, hij wil eigenlijk maar wat graag dood, láát die Shylock maar een slag in de rondte snijden in zijn lijf. Op het moment dat Shylock vervolgens met juridische argumenten bekwaam onderuit wordt gehaald en in zijn eigen valkuil tuimelt, lijkt Antonio over de afloop van de rechtszaak zelfs teleurgesteld. Nu móét hij wel verder leven, mét de demonen die zijn depressies voor hem zijn geworden.

Aan het eind van de voorstelling, als iedereen iedereen heeft gekregen, staan de twee mastodonten Shylock en Antonio, Boysen en Holzmann, als door het leven getekende en door hun titanengevecht diep verwonde, eenzame oude mannen aan weerszijden van het wijde speelvlak. Ze kijken elkaar vanaf grote afstand aan met een keelsnoerend indringende blik, waarin zich werelden weerspiegelen.

Dieter Dorn en zijn ensemble hebben gedaan waar het in het ensceneren van beladen klassiekers toch altijd weer om gaat: een stuk goed lezen, de tekst vervolgens, als was het een nieuwe pennenvrucht van een veelbelovend talent, helder verklanken.

6

Wie is A. die de rijke jood wordt genoemd, uit R.W. Fassbinders toneelstuk *Het vuil, de stad en de dood?* Shylock, Barabas, Nathan? Eén van de *bonjour tristesse*-joden uit de familie van Judith Herzberg, die voor het eerst een podium betraden in het jaar van Fassbinders dood?

De naamloze rijke jood, *der ewige Jude A.* (Ahasverus?) maakt zich in de derde scène van het stuk voor het eerst bekend, geeft zijn eerste hypochondrische, tekstuele visitekaartjes af.

‘De steden zijn koud en de mensen die erin wonen lijden terecht kou. Waarom bouwen ze ook zulke steden?’

‘Ik ben geen jood zoals joden joden zijn. Wie dat nu nog niet weet...’

‘Ben ik een jood die zich wreken moet op kleine luiden?! Het is niet anders en zo hoort het ook. En rust bevredigt enorm. U hoeft niets terug te zeggen, ik heb genoeg van al die dialogen vol leugens, die alleen maar een verspilling zijn van de tijd die elk van ons nu wel beter kan gebruiken. Is dit geen betoverend beeld, de stad die haar eigen ondergang aan het bewerkstelligen is?’

Eind van de reis. Eind aan de speculaties over wie hij is en vanwaar hij komt. Het wordt de hoogste tijd dat we hem op een toneelplan-kier kunnen ontmoeten.

DE GENOEMDE ENSCENERINGEN ZIJN DIT SEIZOEN NOG TE ZIEN. INFORMATIE EN SPEELLIJSTEN:
 NATHAN DER WEISE WWW.BERLINER-ENSEMBLE.DE
 HEFTGARN, SIMON, DER JUDE VON MALTA
WWW.DUESSELDORFER-SCHAUSPIELHAUS.DE
 DER KAUFMANN VON VENEDIG
WWW.BAYERISCHESSTAATSSCHAUSPIEL.DE
 R.W. FASSBINDERS HET VUIL, DE STAD EN DE DOOD
 PREMIERE: 26 OKTOBER 2002
WWW.HNT.NL